

УДК 378.064.2:378.018.4

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧА І СТУДЕНТА В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ

Сергій Зулкарнєєв

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна*

Охарактеризовано особистісно-діяльнісний підхід як основу взаємодії викладача і студента в умовах дистанційного навчання. Розглянуто сутність і зміст поняття навчальної діяльності через розкриття категорій “навчання”, “учіння” та “діяльність”. Виокремлено головні характеристики діяльності на основі концепції О. М. Леонтєєва.

Ключові слова: дистанційна освіта, особистісно-діяльнісний підхід, навчальна діяльність, навчання (научіння), учіння, дія, діяльність.

У наш час дедалі ширшого розвитку набуває дистанційна освіта (ДО), нова форма освіти, що ґрунтується на використанні сучасних комп'ютерних і телекомунікаційних технологій. Важливим завданням проектування і застосування комп'ютерних технологій у ДО є пошук способів організації спілкування і співпраці учителя і учнів, студентів і учнів між собою, що потребує ретельної підготовки вчителів до такої діяльності. Ця підготовка має ґрунтуватися на науковій основі, якою, на нашу думку, може бути особистісно-діяльнісний підхід до організації освітнього процесу. У процесі аналізу навчального процесу категорія “підхід” традиційно розглядалася з позицій учителя, викладача. У цьому контексті особистісно-діяльнісний підхід до навчання, який сформулювала І. О. Зимня [4, с. 86–90] ще у 80-х роках, розглядався переважно як суб'єктноорієнтована організація та управління педагогом навчальною діяльністю учня під час виконання ним спеціально організованих навчальних завдань різної проблематики. Саме така організація навчальної діяльності, на нашу думку, буде ефективною у процесі ДО, коли учням доводиться виконувати різноманітні навчальні завдання за опосередкованого комп'ютерними технологіями керівництва викладача, який повинен володіти спеціальними методами і формами такого керівництва і знати психологічні особливості учнів. Ці спеціально підготовлені для учнів завдання повинні сприяти розвитку не тільки предметно-розумової та комунікативної компетентності учнів, але й розвитку їх як особистостей.

Отож стає очевидним, що особистісно-діяльнісний підхід має розглядатись як з позиції учителя, викладача, так і з позиції учня, студента.

Можна визначити подвійну спрямованість особистісно-діяльнісного підходу: з позиції педагога і з позиції учня, їх обох визнати *суб'єктами навчального процесу*.

Основи особистісно-діяльнісного підходу досліджували у психології Л. С. Виготський, О. М. Леонт'єв, С. Л. Рубінштейн, Б. Г. Анан'єв. Особистість розглядалась як суб'єкт діяльності, яка сама формується в діяльності і в спілкуванні з іншими людьми і визначає характер цієї діяльності та спілкування.

Такий підхід, на нашу думку, може бути цілком прийнятний у процесі організації ДО, де вчитель і учень, будучи залученими у спільну навчальну діяльність, безумовно, є її активними суб'єктами. Особистісний компонент діяльнісного підходу визначає у *центрі учіння учня* з його мотивами, цілями, неповторним психологічним складом, особистісними рисами. Враховуючи ці цілі та мотиви, а також рівень знань і умінь учня, учитель, викладач визначає навчальні цілі загалом і цілі конкретного заняття, а також формує, спрямовує і коректує увесь навчальний процес з метою розвитку особистості учня і цілої групи. У цій діяльності однаково активність виявляють як учитель, так і учень. Наприклад, якщо учень повинен сьогодні навчитись розв'язувати певний клас задач, то він повинен зрозуміти і засвоїти головні принципи їх розв'язування, виконати тренувальні вправи і потім оцінити свої успіхи, свій особистісний розвиток. Іншими словами, учень як суб'єкт навчальної діяльності наприкінці заняття повинен сам собі відповісти, чого він сьогодні навчився.

Така побудова навчального процесу означає, що вся організація навчання, всі методичні прийоми, вправи, задачі переломлюються *через призму особистості учня* – його потреб, мотивів, здібностей, індивідуально-психологічних особливостей, від яких залежить зміст і форма навчальних занять, підготовлених учителем завдань, а також характер і стиль спілкування учителя з учнем, студентом.

Підготовлені вчителем і адресовані учневі, студентові питання, завдання, зауваження в умовах ДО на основі особистісно-діяльнісного підходу стимулюватимуть особистісну, розумову активність учнів, спрямовуватимуть їхнє учіння. Як підкреслює А. К. Маркова [8, с. 8–10], до уваги беруться не тільки індивідуально-психологічні особливості учнів, а й подальший розвиток їхньої психіки, пізнавальних процесів, особистісних рис, діяльнісних характеристик. Змінюється звичне розуміння навчальної діяльності тільки як організації сприймання і засвоєння навчального матеріалу: суб'єктно-об'єктної схеми спілкування. Особистісно-діяльнісний підхід, як вважає А. К. Маркова, визначаючи організацію навчання як організацію учіння самих учнів, переорієнтовує процес навчання на розв'язання самими учнями конкретних завдань (пізнавальних,

дослідницьких, тощо) – суб'єктно-суб'єктна схема взаємодії. Відповідно, педагог повинен бути готовим до визначення і адресування учневі конкретних завдань та озброєння його методами їх розв'язування, визначаючи конкретні практичні й розумові дії, які повинен виконувати учень.

Охарактеризуємо *діяльнісний компонент* особистісно-діяльнісного підходу, виражений у *навчальній діяльності* як найзагальнішій категорії, що є складним і багатогранним процесом взаємодії вчителя і учнів, у результаті якого учні оволодівають знаннями, вміннями і навичками, методами самостійної пізнавальної діяльності, забезпечується їхній інтелектуальний розвиток, формується науковий світогляд. Л. Д. Столяренко [11, с. 62–63] розглядає *навчання* як систему організації способів передачі індивідуі загальноісторичного досвіду, метою якої є послідовний розвиток особистості індивіда. М. В. Савчин [10, с. 100] ширше підходить до обґрунтування цього поняття: *навчання* – це “спонукально-організовуюча функція вчителя, у процесі якої педагог здійснює керування навчально-індивідуальною діяльністю школяра, в результаті чого відбувається розвиток особистості учня, його інтелекту, засвоєння ним знань, вироблення умінь і навичок”.

Найточніше, на нашу думку, визначення поняття *учіння* подає М. В. Савчин [10, с. 100], який розглядає *учіння* як процес засвоєння людиною знань, вироблення умінь і навичок, розвитку її особистості, інтелекту, що відбувається в умовах індивідуальної чи спільної діяльності.

Характеризуючи *категорію діяльності загалом*, ми спираємось на теорію діяльності О. М. Леонтєва і його розуміння генезису і структури цієї категорії. В основі концепції О. М. Леонтєва про розвиток психіки категорія “діяльність” посідає важливе місце, вона лежить в основі визначення сутності людської активності [6, с. 82–108]. Автор пов'язує діяльність з потребою, яку визначає як енергетичне джерело діяльності. Діяльність педагога (навчання чи навчіння) спрямована на передачу знань, організацію засвоєння учнями конкретного матеріалу. Діяльність учня (учіння) спрямована на засвоєння знань. Отже, діяльність визначає те, на що спрямована потреба, яка її зумовлює, тобто на її предмет.

Суттєвою характеристикою діяльності є її *мотивація*. Мотив – це те, що спонукає людину до діяльності. Це можуть бути потреби, інтереси, бажання. Мотиви можуть бути *зовнішніми і внутрішніми*. Наприклад, мотиви престижності навчатись у гімназії, університеті, мотиви усвідомлення необхідності опанування комп'ютерними технологіями для реалізації завдань ДО є зовнішніми щодо самої навчальної діяльності. Вони можуть бути, як визначає О. М. Леонтєв, такими, які “лише розуміються” і такими, які “реально діють”. Однак навіть “реально діючі” мотиви самі по собі ще не можуть забезпечити залучення школяра, студента до учіння, спрямованого на

засвоєння навчального матеріалу. Вони не визначають прийняття учнем навчальних завдань. До цього процесу повинні залучитись внутрішні пізнавальні мотиви: пізнавальні потреби, інтереси, переконання. Отож викладач повинен спрямовувати свою діяльність на формування внутрішніх пізнавальних мотивів у школярів або намагатись зовнішні мотиви перевести у внутрішні, щоб ті мотиви, які “лише розуміються”, стали “реально діючими” мотивами і спонукали учня до активної розумової діяльності, спрямованої на виконання навчальних завдань.

Важливою характеристикою діяльності є її *усвідомленість*. Щодо усвідомлення змісту діяльності О. М. Леонтьєв виділяє поняття “актуально усвідомленого” і “того, що лише наявне у свідомості” [7, с. 251]. Зазначимо, що актуально усвідомлюється лише той зміст, який є предметом цілеспрямованої активності суб’єкта. Така характеристика усвідомленості діяльності є значущою для аналізу учіння учня, студента, особливо у процесі ДО. Адже не кожен учень за рівнем свого розвитку може самостійно *рефлексувати* і актуально усвідомлювати зміст навчального предмета як мету своєї діяльності. Отже, одним із важливих завдань педагога є створення умов для поступового формування такої мети у школяра. Слід навчити його рефлексії – сформувати уміння пізнавати себе, оцінювати свої можливості.

Якщо учень читає книжку для того, щоб задовольнити свою пізнавальну потребу, то такий процес вважають діяльністю, яка спрямована на зміст книги. Саме зміст книжки спонукав учня її читати — це внутрішній мотив діяльності. Коли учень читає книжку для того, щоб успішно скласти іспит, то предмет цього процесу (смысловий зміст книги) і його мотив (скласти іспит) не збігаються. Такий процес не можна характеризувати як діяльність, а тільки як сукупність окремих дій. Якщо учня відволікають від такого читання, він переживає тільки полегшення, що теж є показником відсутності діяльності. У цьому випадку читання книжки, яке продовжується лише доти, доки учень усвідомлює його необхідність як підготовку до іспиту, є саме дією. Коли безпосередня мета дії (її предмет), наприклад, змістовна відповідь учня на запитання вчителя, збігається з мотивом, з потребою самого учня поділитися своєю думкою з учителем, то ця дія відповіді переростає в діяльність розгорнутого особистісно значущого висловлювання. Це саме ці умови, які є важливою передумовою перетворення дії в комунікативну діяльність читання [7]. Також О. М. Леонтьєв зазначає, що у процесі навчання дія часто стає *усвідомленою операцією*.

Отож, ми зробили спробу розкрити компоненти особистісно-діяльнісного підходу як основи взаємодії викладача і студента в умовах ДО, охарактеризували психологічні особливості структури навчальної діяльності.

1. *Выготский Л.С.* Педагогическая психология. М., 1996.
2. Дистанционное обучение / Под ред. Е. С. Полат. М., 1998.
3. *Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А.* Психология высшей школы. Минск, 1993.
4. *Зимняя И. А.* Педагогическая психология. М., 2002.
5. *Кошманова Т. С.* Розвиток педагогічної освіти у США (1960–1998 рр.). Львів, 1999.
6. *Леонтьев А. Н.* Деятельность, сознание, личность. М., 1977.
7. *Леонтьев А. Н.* Избранные психологические произведения: В 2 т. М., 1983. Т. 1.
8. *Маркова А. К.* Психология труда учителя. М., 1993.
9. *Маркова А. К.* Формирование мотивации учения в школьном возрасте. М., 1983.
10. *Савчин М.В.* Педагогічна психологія. Дрогобич, 1998.
11. *Столяренко Л. Д.* Педагогическая психология. Ростов н/Д, 2003.

**PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS
OF A FACULTY AND STUDENT INTERACTION
IN DISTANCE EDUCATION**

Serhiy Zulkarneyev

*Ivan Franko National University of Lviv,
Doroshenka Str. 41, UA–79000 Lviv, Ukraine*

The paper outlines the person-centered approach as a basis of the faculty and student interrelation in distance education. The concept of learning activity is defined through the analysis of the notions “teaching”, “learning”, and “activity”. The basic characteristics of “activity” are discussed on the grounds of Leontyev’s theory.

Key words: distance education, person-centered approach, learning activity, teaching, learning, act, activity.

Стаття надійшла до редколегії 02.03.2004
Прийнята до друку 14.10.2004